

Tampereen luontopolut

IIDESJÄRVI

Tampereen kaupunki
Ympäristövalvonnan julkaisu 6/2004

Sisällys

Rasti 1: Lintutorni	5
Rasti 2: Lehmät	6
Rasti 3: Metsien maanparantajat	8
Rasti 4: Rauduskoivun muunnokset	9
Rasti 5: Kukkaniitty	10
Rasti 6: Koivikko	11
Rasti 7: Pahanhajuinen tuttava	12
Rasti 8: Naurulokit	13
Rasti 9: Iidesjärven vesistön tila	14
Rasti 10: Uusioenergiaa Suomen luonnosta	16
Rasti 11: Etelänruttojuuret	17
Rasti 12: Seittitakaiset	20
Rasti 13: Luonnon oma puhdistuslaitos	22
Rasti 14: Isosorsimo ja osmankäämi	23
Rasti 15: Nekalan tila	24
Rasti 16: Ulpukat ja linnut	25
Rasti 17: Hevoshaan puoliloiset	26
Rasti 18: Lampareen kasvit	27
Rasti 19: Mätässara	28
Rasti 20: Kivihiilikaudelta padan kiillottajaksi	29
Rasti 21: Rantalehdon kasveja	30

Oppaita ja lisätietoja saa:

Palvelupiste Frenckell

Frenckellinaukio 2 B

Avoinna arkisin klo 8.30 - 15.45

p. 3146 6700

www.tampere.fi/asiointi/palvelupistefrenckell

Iidesjärven lintutornin rakennustalkoot kesällä 1992.

Iidesjärven luontopolku

Iidesjärvi on hyvin runsastuottoinen järvi, jonka rehevyyttä ihmisen toimet ovat entisestään lisänneet. Sen keskisyvyys on vain vähän toista metriä ja syvin kohtakin ainoastaan 2,5 metriä. Järven pituus on vajaa kolme kilometriä ja leveimmillään puoli kilometriä. Järven kapeasta länsipäästä vesi virtaa Viinikanojaa pitkin Pyhäjärveen.

Kun Tampere 1900-luvun alussa oli tiiviisti kosken ympärillä, olivat Iidesjärven rannat vielä viljelyssä. Siellä sijaitsivat Turtolan, Nekalan ja Muotialan kartanoiden pellot. Järvellä kalastettiin ja se oli lasten uimapaikka. Järven itäpää avautui tulvaluhdaksi aina Aakkulanharjuun asti. Ennen Hervannan valtavyöhykän rakentamista Iidesjärvi olikin Suomen merkittävimpiä lintujärviä. Kaupungin laajetessa perustettiin kaatopaikka Iidesjärven rantaan, nykyisen Nekalantien varteen. Sen seurauksena uimavedet pilaantuivat ja kalastuskin koettiin vähän arveluttavana. Kaatopaikka suljettiin 1950-luvun lopulla.

Iidesjärven pesimälinnusto on köyhtynyt huomattavasti 1970-luvulta tähän päivään eli juuri Hervannan valtavyölyän valmistumisesta lähtien. Lajimäärä ei ole olennaisesti laskenut, mutta parimäärät ovat laskeneet puoleen ja samalla linnusto on yksipuolistunut kolmeen valtalajiin: naurulokkiin, sinisorsaan ja silkkiuikkuun. Vuonna 2004 pesi järvellä noin 300 naurulokkiparia, kun vielä vuonna 1993 parimäärä oli yli 700. Nokikanoja järvellä pesii joitain pareja. Yksittäisinä pareina esiintyvät heinätavi, haapana, lapasorsa, tukkasotka, punasotka, telkkä ja kalalokki. Vesilintujen lisäksi järven ruovikoissa ja pusikissa elävät satakieli, ruoko- ja rytikerttunen sekä pajusirkku. Vuonna 2001 järvellä ja sen rantaympäristössä pesi 21 eri lintulajia. Vuoden 1997 kesän aikana Iidesjärvellä havaittiin yhteensä 53 lintulajia. Keväisin ja syksyisin muuttavat linnut levähtävät järvellä.

Järven itäpäässä on vuonna 1992 valmistunut lintutorni ja tulevaisuudessa on myös tarkoitus rakentaa toinen torni toiseen paikkaan. Vuonna 2002 itäpäässä aloitettiin laidunnusprojekti, jolloin itäpäähän peltoalueelle tuotiin viisi hiehoa kesäksi. Laidunnusta on jatkettu seuraavinakin vuosina.

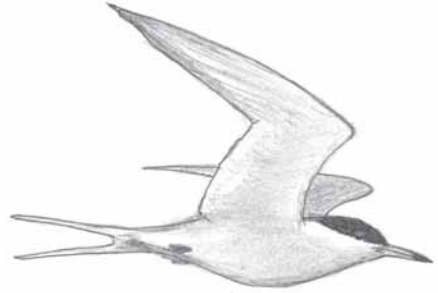
Iidesjärven rannat ovat pääosin luhtien ja ruovikoiden täyttämiä, mutta pohjoisrannat ovat osittain kovarantaisia ja lähteisiä. Rannoilla kasvaa valtalajeina järviruokoa, leveäosmankäämiä, viiltosaraa ja viitakastikkaa. Kosteat rantametsät koostuvat lähes kokonaan harmaalepystä. Alueen kasviston kokonaislajimääräksi saatiin vuoden 1994 inventoinnissa peräti 271, joista 36 lajia oli villiintyneitä koriste- ja hyötykasveja. Lehtomaisissa osissa kasvaa muun muassa mustakokkonmarjaa, lehtokortetta ja lehtopalsamia. Vesinenähti on yksi Iidesjärven tunnuslajeista. Erikoisuuksiin kuuluu puolestaan punasänkiö, jonka esiintymä lienee Tampereen elinvoimaisin. Lintutornille johtavan polun varressa kasvaa runsas kasvusto isokäenrieskaa.

Iidesjärven hyönteislajistosta on tehty perusteellinen selvitys vuonna 2001. Selvityksen mukaan tunnettujen hyönteisten lajimäärä on 1263, joista suurimpia ryhmiä on perhoset (571 lajia). Uhanalaisia ja silmälläpidettäviä lajeja havaittiin varsin niukasti.

Rasti 1: Lintutorni

Iidesjärven lintutorni valmistui vuonna 1992. Myös Iidesjärven linnuston elinolosuhteiden parantaminen on aloitettu järven itäpäässä. Alueella on joka talvi raivattu ja poltettu pajukoita, jotta ruovikko ei kasvaisi täyteen puustoa.

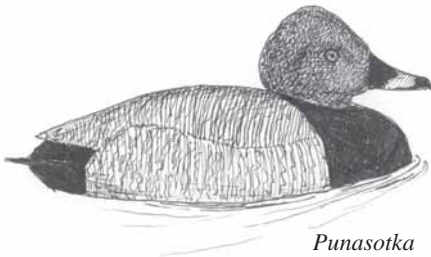
Paras aika tarkkailla lintuja on kevät. Silloin tornista voi nähdä useita järvellä levähtäviä vesilintulajeja kuten tukkasotkan, punasotkan, lapasorsan, jouhisorsan, telkän, tavin ja harvinaisemman heinätavinkin. Tornin edustalla pikkukaloja kalastelevat usein **kalatiirat**. Ne leluttelevat ensin veden yllä ja kalan havaitessaan syöksyvät sitten siivet supussa veteen. Sieltä ne ponkaisevat vaivattomasti ylös joko tyhjin suin tai kala nokassaan.

Kalatiira

Tukkasotka

Punasotka

Ruovikossa voi kuulla kesän alussa ruokokertusen kiihkeän pulppuilun ja pajusirkun koruttoman säkeen ”sripp sripp sria, srisrisirr”. Öisin, liikenteen jo vaiennuttua, puskipissa laulavat satakielet voimakasta lauluun.

Rasti 2: Lehmät

Vuonna 2002 järven itäpäässä aloitettiin laidunnusprojekti. Kesäisin rantaniitylle tuodaan nuoria hiehoja Ahlmannin maatalousoppilaitoksesta. Laidunnus on nykyisin luontevin tapa hoitaa rantaniityn kaltaisia biotooppeja ja etenkin puustoisilla alueilla se on ainoa mahdollinen tapa. Laidunnus lisää kasvupaikan valoisuutta ja lämpöä sekä vähentää maaperän ravinteisuutta. Erityisesti matalakasvuiset ja vähäravinteisuuteen sopeutuneet kasvilajit hyötyvät laidunnuksesta. Karjan tallaus paljastaa maanpintaa, mikä helpottaa toivottujen kasvilajien siementen itämistä. Laidunnuksessa eläimet syövät kasvillisuutta vähitellen, epätasaisesti ja valikoiden. Tästä syystä laidunnuksen vaikutukset ovat erilaiset kuin niiton, joka poistaa kaiken kasvillisuuden yhdellä kertaa.

Naudat ovat ravintonsa suhteen vähemmän valikoivia kuin esimerkiksi lampaat ja hevoset. Naudat karttavat laiduntamista lannan ja virtsan tahrिमilla paikoilla, joten laitumelle muodostuu ns. hylkylaikkuja. Maastoon syntyy myös polkuja, sillä naudat käyttävät samoja kulkureittejä.

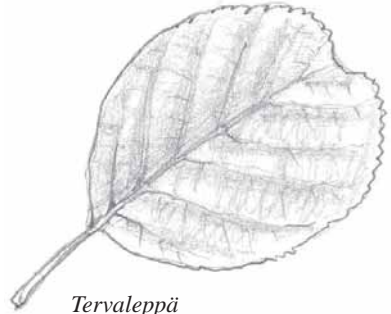
Laidunnuksesta hyötyy myös kahlaaja- ja vesilinnusto. Rantaniityt ovat tärkeitä monien vesi- ja rantalintujen pesimis- ja ruokailualueina. Erityisesti monet kahlaajat vaativat suuria, avoimia rantaniittyjä voidakseen pesiä menestyksekkäästi. Kahlaajien ympäristövaatimukseen kuuluu yleensä myös avoin rantaviiva. Monet puolisukeltajasorsatkin laiduntavat avoimilla rantaniityillä. Pensaat ja puut aiheuttavat poikastappioita rantaniityillä pesiville ja untuvikkovaiheessa oleskeleville lintulajeille, koska ne tarjoavat suoja- ja tähytyspaikkoja munia ja poikasia ravintonaan käyttäville nisäkäspedoille ja varislinnuille.

Hiehot laiduntamassa

Rasti 3: Metsien maanparantajat

Suomessa kasvaa kaksi leppälajia; harmaa- ja tervaleppä. **Tervaleppää** (*Alnus glutinosa*) kasvaa Tornion korkeudelle asti. Tässä tien varrelle istutetut puut ovat tervaleppiä. Lehden kärki on kuin ”tervatipan notkolle painama” eli siinä on kuoppa. Lisäksi lehdet tuntuvat käsin kosketellessa hieman tahmeilta. Tervaleppän runko muuttuu vanhemmiten kaarnapintaiseksi.

Tervaleppä

Harmaaleppää (*Alnus incana*) tavataan koko maassa. Se on saanut nimensä kuoren ja lehtien värin mukaan. Puun kuori on sileä ja teräksenharmaa, lehtien alapuoli on hopeanvärisen nukan peittämä. Rastin rantalepikko on harmaaleppää.

Harmaaleppä

Lepät parantavat maata, sillä niiden juurinystryöissä elävä sieni kykenee sitomaan ilman typpeä. Tästä syystä lepillä on varaa varistaa lehtensä vihreinä – näin ravinteita pääsee maahan.

Rasti 4: Rauduskoivun muunnokset

Pirkkalankoivu (*Betula pendula* f. *bircalensis*) on rauduskoivun muunnos, joka poikkeaa päämuodosta vain liuskaisten lehtiensä vuoksi. Pirkkalankoivu lienee vanhin tunnettu kotimainen liuskalehtinen koivu. Se löydettiin ensimmäisen kerran v. 1862 Pirkkalan Pinsiöstä Raiskion torpan pihalta. Sitten Pirkkalankoivun lehdestä on tullut yksi Pirkkalan tunnuksista. Muoto esiintyy harvinaisena Etelä-Hämeessä.

Rauduskoivusta on runsaasti muitakin erilaisia muotoja, jotka poikkeavat toisistaan kasvutavaltaan (riippakoivu), lehtimuodoltaan (taalinmaankoivu, loimaankoivu) tai puuainekseltaan (loimukoivu, visakoivu). Muun muassa visakoivun visautuminen on puussa tapahtunut geenimuunnos, joka on siemenen kautta periytyvä ominaisuus. Tästä johtuen puun runko on usein muhkurainen, juomuinen tai harjuinen sekä tyvikaarna hyvin uurteinen. Visakoivu on maailmanlaajuisesti todellinen harvinaisuus. Suomen lisäksi sitä esiintyy hiukan Ruotsissa, Norjassa, Baltiassa, Karjalassa ja Valko-Venäjällä.

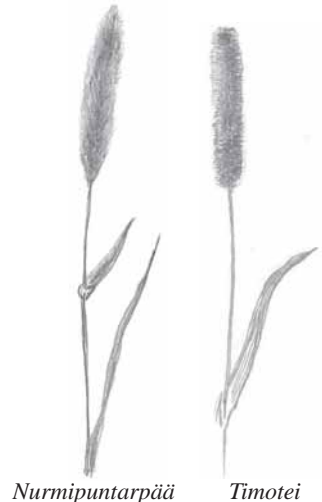

Pirkkalankoivu

Rasti 5: Kukkaniitty

Viljelyksestä poistetuille pelloille syntyvillä kukkaniityillä on parhaimpana kukoistusaikana melkoinen väriiloisto. Ylimmäksi kukkamerestä kohoavat imeläntuoksuinen **mesiangervo** sekä **koiranputki**. Niityllä kasvavat myös keltakukkainen **niittyleinikki**, nuokkuvakukkainen **ojakellukka** sekä **metsäkurjenpolvi**. Ojakellukan juurta on käytetty rohdoksena vatsavaivoihin ja vilustumistauteihin kiniinin tapaan. **Poimulehden** suuria lehtiä voi käyttää haavojen parantamiseen.

Niittyjen yleisiä heiniä ovat **timotei** ja **nurmipuntarpää**. Ne muistuttavat toisiaan, mutta timotein tähkä on karheampi ja leveämpi, kun taas nurmipuntarpään tähkä on pitkä ja kauttaaltaan pehmeä.

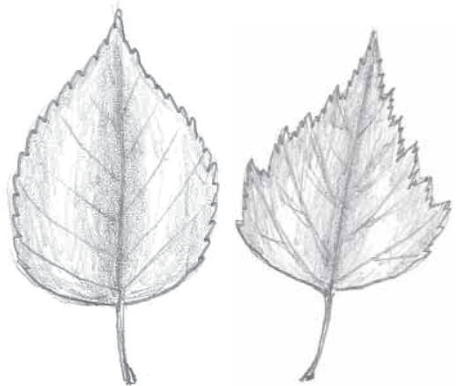
Rasti 6: Koivikko

Koivu on metsiemme yleisin lehtipuu. Se levittäytyy ensimmäisenä hakkuu-aukeille. Muinoin sen yleisyyteen vaikuttivat etenkin metsäpalot, kaskeaminen ja laiduntaminen. Koivun puuaineksesta valmistetaan huonekaluja ja tuohesta tehdään mm. kontteja, koppia ja virsuja. Mahlaa juoksetetaan noin kuukausi ennen lehtien puhkeamista. Mahla on koivun tarvitsemien ja valmistamien ravinteiden laimea vesiliuos, joka keväällä nousee juuristosta runkoa pitkin ylös oksiin. Suomalaista pulloitettua mahlaa viedään esimerkiksi Saksaan, Ranskaan ja Japaniin, jossa sitä on perinteisesti pidetty ja pidetään edelleen terveysjuomana. Mahlan juoksuttaminen ei kuulu jokamiehenoikeuksiin, vaan siihen tarvitaan metsänomistajan lupa.

Koivujen suvussa on yli 20 lajia, joista meillä yleisimpänä esiintyvät hieskoivu ja rauduskoivu. Pohjois-Suomessa esiintyy luonnonvaraisena myös vaivaiskoivua (*Betula nana*). Hyvin harvinainen Oulun ja Pohjanmaan alueella esiintyvä laji on punakoivu (*Betula pubescens rubra*). Se on hieskoivun alalaji, jolla lehdet ovat tummanpunaiset. Pohjoisessa kasvava tunturikoivu on hieskoivun alalaji, jossa on mukana risteymien seurauksena tullutta vaivaiskoivun perimää.

Hieskoivun (*Betula pubescens*) nimi kertoo tämän koivulajin kasvavan hiesmaalla eli märemmällä maalla kuin rauduskoivu. Tieteellinen nimi *pubescens* tarkoittaa karvaista ja viittaa hieskoivun vuosikasvainten hienokarvaisuuteen. Myös lehden reunahampaisto on tasakokoista. Hieskoivun oksat suuntautuvat sivulle tai ylös ja runko on sileä.

Rauduskoivun (*Betula pendula*) lehti on pitkäsuippuinen ja kaksinkertaisesti sahalaitainen. Rungon kaarna on uurteinen. Lajinimi *pendula* tarkoittaa riippuvaa ja viittaa rauduksen oksien asentoon. Rauduskoivu on kuivien paikkojen valopuu. Niinpä turvemaiden ja ojanvarsien tiheet koivuviidat sekä muut puuston alla olevat koivut ovat miltei pelkästään hiestä.

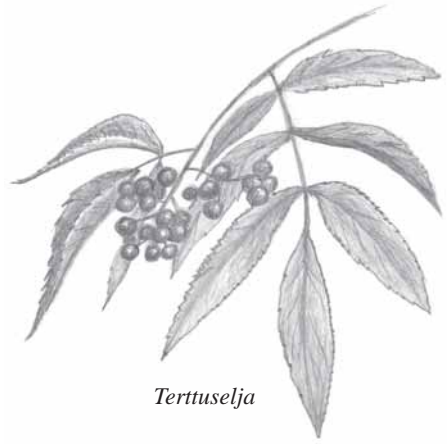

Hieskoivun lehti

Rauduskoivun lehti

Rasti 7: Pahanhajuinen tuttava

Tämän koivikon kasvillisuus on valonpuutteen vuoksi varsin yksi-puolista, joten näkyvimpiä kasveja ovat siellä täällä kasvavat **terttuseljapuskat** (*Sambucus racemosa*). Toukokuussa terttuselja kukkii pienin, kellanvihrein kukin, joiden runsas mesi ja vahva lemu houkuttelevat kärpäsiä. Syksyllä sen punaiset marjat tarjoavat erityisesti hyönteissyöjille kuten punarinnalle ja kertuille maukkaan aterian. Lintujen ulosteiden mukana siemenet leviävät laajalle ja valloittavat uusia kasvualustoja.

Terttuselja

Luhtalitukka

Terttuselja on saanut kansan suussa halveksivan paskanmarjapensaana tai paskapihlajan nimen. Syynä lienee kukkien ja kuoren pistävä haju tai sen mieltymys kasvaa usein navetan tai ulkovovessan takana. Siellä typpi-pitoisuudet ovat korkeat ja selja viihtyy. Seljan ulkonäkökin on usein harmaan nuhjuinen. Tämä johtuu lehdistä asustavasta loissienestä, seljanhärämästä. Kaupoissa myytävä seljamehu on kotoisin terttuseljan lähisukulaisesta mustaseljasta, jota tavataan meillä jonkin verran koristepensaana, mutta joka talvehtii huonosti jo Tampereen seudulla.

Läheltä vesirajaa voi myös löytää valkokukkaisen **luhtalitukan** (*Cardamine pratensis*). Se on monenlaisten luhtaisten rantaniittyjen ja korvenlaiteiden kasvi.

Rasti 8: Naurulokit

Naurulokki on varsin myöhäinen tulokas linnustossamme. Ensimmäiset pesivät parit tavattiin vasta 1920-luvulla. Kevään ensi sulien ajoista heinäkuun lopulle naurulokki hallitsee kiistatta Iidesjärven elämää. Pesiviä pareja oli järvellä kesällä 2004 reilut 300.

Yhdyskuntapesintä varmistaa lisääntymisen. Sopivaa tilaisuutta odottavien munarosvojen, variksen ja harakan, on vaikeampi päästä ryöväämään pesiä. Myös monet vesilinnut hakeutuvat mieluusti pesimään lokkiyhdyksunnan liepeille, koska tällöin niidenkin pesintä on turvatumppaa. Minkin ja supikoiran vaikutus lintujen pesinnän onnistumiseen on huomattava. Ne voivat tuhota pesinnät vuodesta toiseen. Iidesjärvelläkin naurulokkien parimäärän romahdus lienee ainakin osaksi näiden pienpetojen syytä.

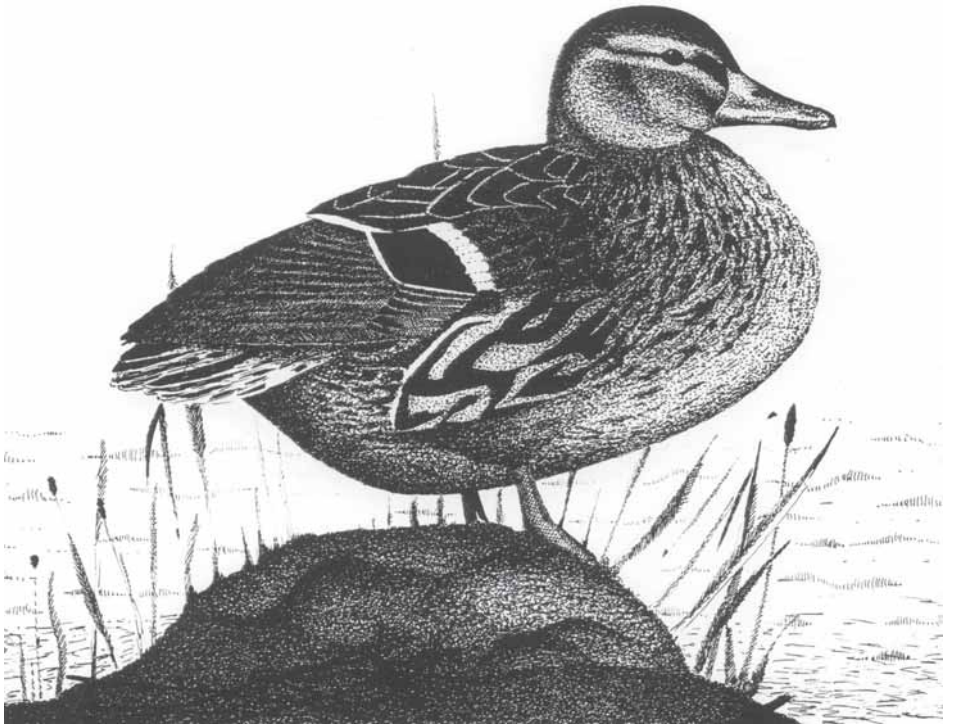

Rasti 9: Iidesjärven vesistön tila

Iidesjärven vesi on yleisluokituksestaan välttävää. Tällöin vesistössä on voimakasta rehevöitymistä tai selviä happiongelmia, jopa happikatoja. Samoin vesistö ei juurikaan sovellu virkistyskäyttöön. Myös mataluus ja voimakas ruohottuminen pudottavat vesistön tähän luokkaan. Järven korkeat fosforipitoisuudet kertovat voimakkaasta rehevöitymisestä. Rehevöityminen tarkoittaa kasvien perustuotannon kasvua, joka johtuu lisääntyneestä ravinteiden saatavuudesta. Ravinteita leviää luontoon muun muassa jätevesien, pelloilta valuvien lannoitteiden ja ilmasta tulevan laskeuman mukana. Iidesjärvessä tavataan joka kesä lähes säännöllisesti sinilevää. Heikkoa happitilannetta on pyritty parantamaan säännöllisellä hapetuksella 1980-luvulta lähtien. Kaloista järvessä tavataan pääasiassa erilaisia särkikaloja, jotka selviytyvät huonommissakin vesiolissa. Lisäksi karppeja on istutettu jonkin verran.

Iidesjärven ulkoista kuormitusta, mikä johtuu järveen valuvien vesien sisältämistä ravinteista, tulisi vähentää, sillä se lisää rehevöitymistä. Yksi tärkeä tekijä on riittävän kasvillisuussuoja-alueen jättäminen veden ja rakennettujen alueiden väliin. Ulkoista kuormitusta on pyritty minimoimaan järven länsipäätä ruoppaamalla, vesikasveja niittämällä ja veden ilmastuksella.

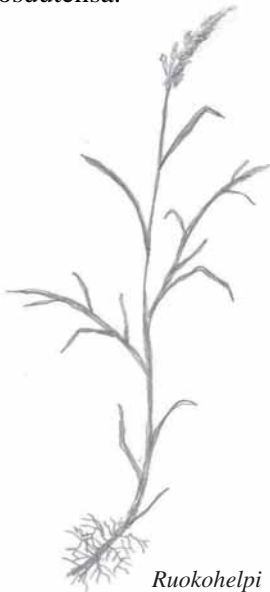
Toinen rehevöitymistä ylläpitävä tekijä on järven sisäinen kuormitus, joka tarkoittaa pohjasedimenttiin varastoituneiden ravinteiden vapautumista takaisin veteen. Vapautumisen laukaisee mm. alhainen happitilanne, mikä heikentää pohjan kykyä pidättää ravinteita. Iidesjärven kohdalla apua sisäiseen kuormitukseen olisi imuruoppauksesta, jolla poistetaan pohjasta ravinnepitoista lietettä. Samoin särkikalojen runsaasta pyynnistä on hyötyä.

Sinisorsanaaras

Rasti 10: Uusioenergiaa Suomen luonnosta

Rastin läheltä voit löytää tuulella heiluvan **ruokohelpin** (*Phalaris arundinacea*), joka on heinäkasvi. Se kasvaa vesirajassa ja vahva korsi kohoaa yli metrin korkeuteen. Röyhy eli kukinto on kapea, mutta pitkä ja tiheä. Ruokohelpi saattaa olla tärkeä kasvi tulevien vuosien energian tuotannossa. 2,5 kiloa heinäsilppua vastaa kiloa polttoöljyä. Tällä hetkellä ruokohelpiä viljellään Suomessa vain vajaalla 3000 hehtaarilla, kun tuoreimpien arvioiden mukaan määrä voitaisiin kasvattaa jopa 170 000 hehtaariin. Tällöin siitä voitaisiin saada yhtä paljon energiaa kuin puolesta miljoonasta tonnista öljyä. Koko Suomen energiahuollosta helpi kattaisi silloin vajaat 2 prosenttia. Sillä olisi energiatuotannon palapelissä oma tärkeä osuutensa.

Ruokohelpi

Ruokohelpi on suhteellisen helppo viljellä, sillä se siementää itse itsensä ja tuottaa satoa lähes kymmenen vuotta, jonka jälkeen kylvetään uudet siemenet. Helpillä on lisäksi eräs valttikortti. Se pystyy kasvamaan turvetuotannon loppuunkaluamilla turvesoilla joilla ei juuri mikään muu taloudellisesti merkittävä elollinen viihdy. Turpeennostosta vapautuu vuosittain 2500 hehtaaria suopohjaa, joten tilaa helpin viljelylle tulee koko ajan lisää. Nykyistä viljelyä jarruttaa lähinnä siemenpula. Ulkomailta siemeniä saisi, mutta kotimainen on todettu paremmaksi.

Viinikanojan suulla viihtyvät kaikille tutut **sinisorsat**. Kun naaraat kesällä hoitavat pesäpuuhat ja lastenhoidon, nautiskelevat koiraat kesästä ja sulkivat eli vaihtavat höyhenpeitteensä muuttuen paljon naaraiden näköisiksi. Kesäkuussa näkee useita sinisorsapoikueita emon johdolla ruokailemassa rantavedessä.

Ruokohelpin vihne

Rasti 11: Etelänruttojuuret

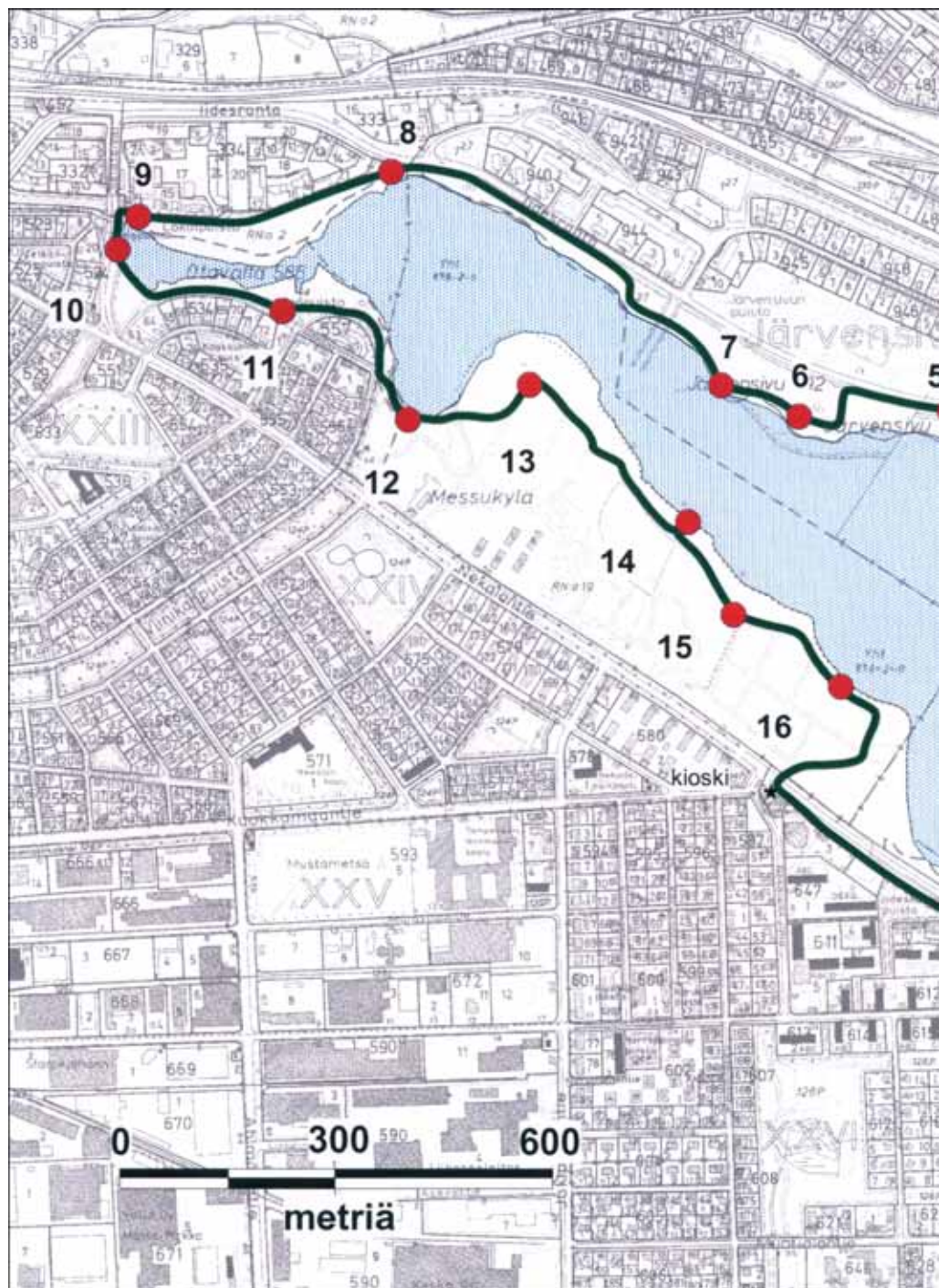
Ruttojuuret ovat kaksikotisia eli niiden hede- ja emikukat sijaitsevat eri kasviyksilöissä. Ruttojuuri levittäytyy tehokkaasti maavarsiensä avulla ja tukahduttaa valtavilla jopa metrisillä lehdillään muun kasvillisuuden. Se varmistaa varhaisella kukinnallaan pölytyksen onnistumisen. Keskikesällä muita kukkivia kasveja on paljon jolloin siitepöly voisi joutua väärän kasvin kukkaan.

Etelänruttojuurikasvustot (*Petasites hybridus*) koostuvat kaikki saman yksilön klooneista eli kopioista, joten pölyttäjän pitäisi lentää mahdollisesti pitkään matka kasvustolta toiselle ristipölytyksen onnistumiseksi. Etelänruttojuuri tuotiin Suomeen rohdoskasviksi 1600- ja 1700-luvuilla. Meillä on viljelyksessä lähes ainoastaan koiraspuolisia eli hedekasveja, joten etelänruttojuuri ei tee siementä eikä näin ollen leviä kauempana oleville uusille paikoille.

Suomessa ainoa alkuperäinen ruttojuurilaji on pohjanruttojuuri (*Petasites frigidus*). Sitä voi löytää Itä- ja Pohjois-Suomen letoilta, soilta, korvista ja lähteiköistä. Yleinen se on ainoastaan Keski- ja Pohjois-Lapissa.

*Etelänruttojuuren
kukinto ja lehti*

Iidesjärven luontopolku

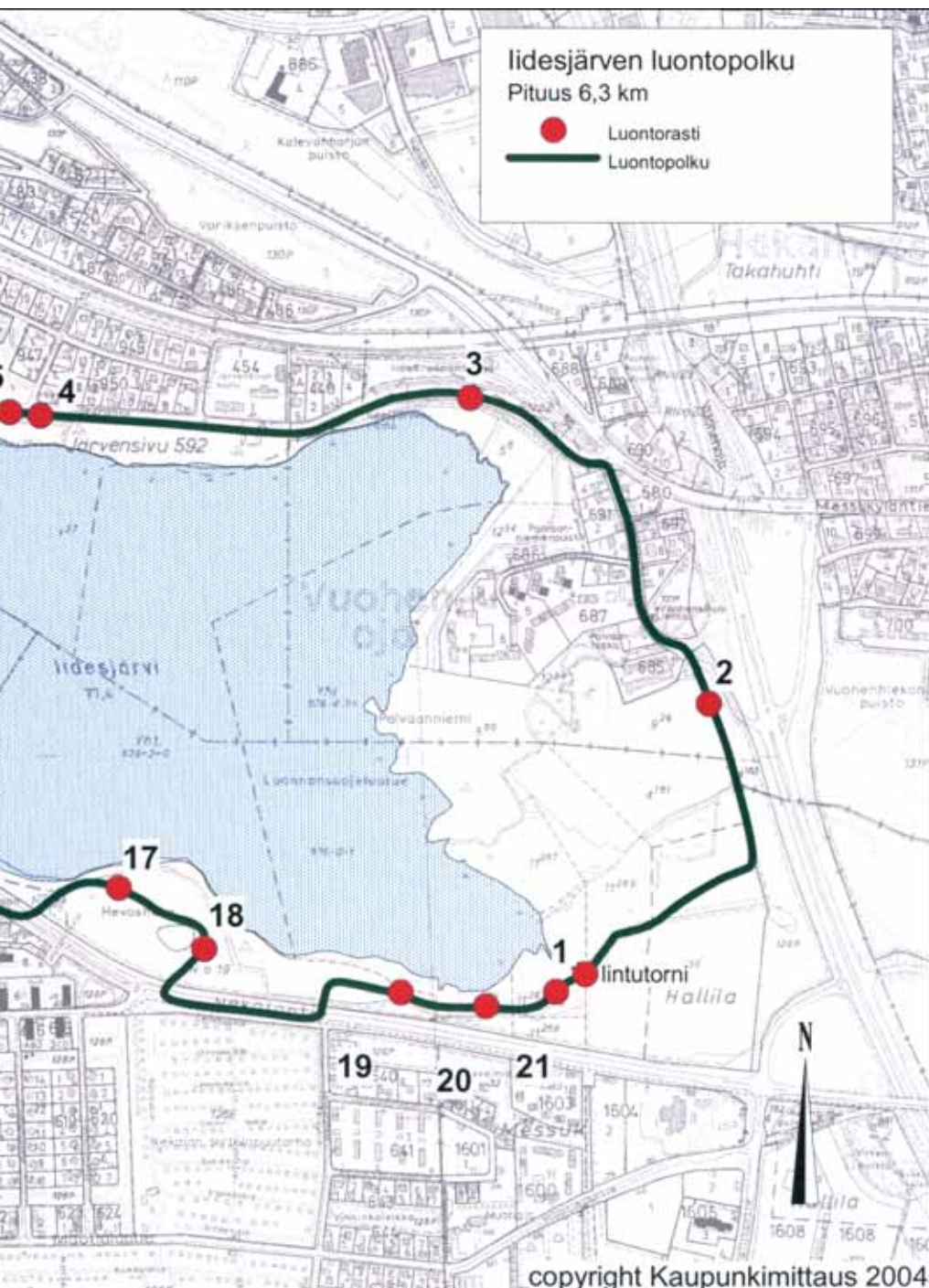
Pituus 6,3 km

Luontorasti

Luontopolku

Rasti 12: Seittitakiaiset

Alun perin eurooppalaista alkuperää olevia takiaisia löytyy Suomesta neljää eri lajia; seittitakiainen, pikkutakiainen, isotakiainen ja lehtotakiainen. Tavallisin lajeista, **seittitakiainen** (*Arcticum tomentosum*), menestyy monenlaisilla ihmisen muokkaamilla paikoilla, kuten varasto- ja teollisuusalueilla, tienvarsilla ja joutomailla.

Ihmisen mukana takiaiset ovat levinneet lähes kaikkiin maanosiin. Luonteenomaista kaikille takiaisille ovat mykerösuomujen koukkumaiset kärjet, joilla kokonaisuena irtoava mykerö siemenineen takertuu tiukasti eläimen turkkiin tai ihmisen vaatteisiin.

Linnuista **tikli** on erikoistunut syömään takiaisten ja ohdakkeiden kookkaita siemeniä.

Seittitakiaisten lehdillä voit nähdä useita **lehtokotiloita**. Ne tuhoavat hyötypuutarhaan eksyttyään tehokkaasti siellä kasvavat kasvit. Kotilo syö lähes mitä tahansa vihreää, mutta sikäli valikoivasti, että vain niitä osia, joita sen elimistö kulloinkin tarvitsee. Sille kelpaavat myös kuolleet lajitoverit, joten etanoiden liiskaaminen kengän alle ja jättäminen paikalleen ei ole hävittämisen kannalta viisasta. Seuraava etana syö raadon ja lisääntyy moninkertaisesti.

Kotiloiden määrään vaikuttavat kosteiden kesien lisäksi talvet. Leutoina ja runsaslumisina talvina ne voivat talvehtia aikuisina ja pääsevät tekemään tuhoja keväällä. Kylminä talvina niitä kuolee isoja määriä. Lehtokotilot voivat siirtyä paikasta toiseen kasvien, mullan ja turpeen mukana. Kotiloiden elinikä on useita vuosia ja yhden kesän aikana aikuinen kotilo munii keskimäärin 120 munaa.

Ihmiset voivat varjella puutarhojaan etanoilta myös leikkaamalla ruohon lyhyeksi ja pitämällä kuopat ja kolot puhtaina roskasta ja kasvien jätteistä, sillä lehtokotilo viihtyy nimensä mukaisesti kosteissa lehtomaisissa puutarhoissa, joista sille löytyy varjoisia ja suojaista munintapaikkoja.

Tikli, takiainen ja lehtokotilo

Rasti 13: Luonnon oma puhdistuslaitos

Ei ole toista suomalaista kasvia kuin **järviruoko** (*Phragmites australis*), joka muodostaisi yhtä laajoja puhtaita kasvustoja, joihin ei jää tilaa muille suuremmille kasveille. Myöskään mikään muu ruohovartinen kasvimme ei ole niin hallitseva maisemassa kuin järviruoko. Itä-Suomalainen nimitys ryti sopisi ruo'olle paremmin, sillä sitä kasvaa myös merenlahdilla, saaristossa, rehevillä soilla, ojissa ja rantaniityillä. Erilaisilla kasvupaikoilla rydin kasvutapakin on erilainen. Suolla kasvaessaan se on monesti matalakasvuinen ja kukkimaton, kun taas edullisella kasvupaikalla korret voivat venyä jopa neljämetrisiksi.

Järviruo'on juurakossa elävät maaperän pieneliöt puhdistavat jätevesiä ja pitävät siten yllä ympäristön terveyttä. Tätä ominaisuutta hyödyntäen on perustettu juurakko-puhdistamoja, joissa puhdistetaan mm. maatilojen jätevesiä. Juurakot poistavat jätevesistä jopa yli 90 prosenttia luonnonmukaisesti hajoavista jätteistä.

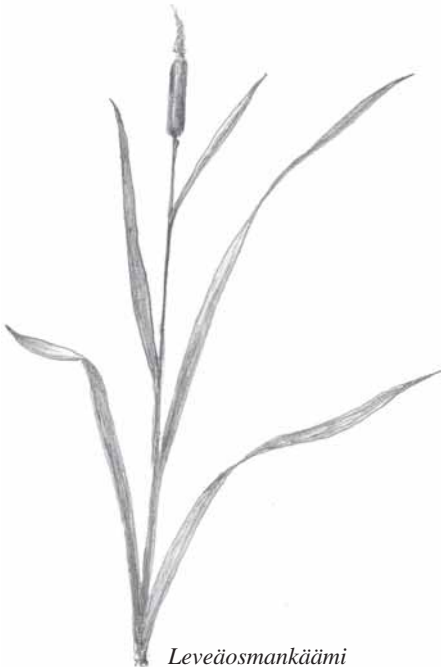

Rasti 14: Isosorsimo ja osmankäämi

Rastilla kasvaa sekä isosorsimoa että leveäosmankäämiä. Näistä **isosorsimo** (*Glyceria maxima*) on tulokasperäinen ja ensimmäiset tiedot istutuksista ovat 1700-luvun puolivälistä. Silloin sitä istutettiin lähinnä koristekasviksi puutarhalammikoihin, sittemmin rehu- kasviksi. Viljelyinnostusta laannutti kasvin väitetty myrkyllisyys, joka johtui todennäköisesti heinällä loisivasta nokisienestä. Karjan myrkytysoireet jäivät kuitenkin vähäisiksi. Isosorsimo levittäytyy tehokkaasti pitkien ja vahvojen juurakoidensa ansiosta ja tästä syystä sen levinneisyys onkin räjähdysmäisesti kasvanut.

Isosorsimo

Leveäosmankäämi

Leveäosmankäämin (*Typha latifolia*) monipuolisesta hyötykäytöstä johtuen vanha kansa on antanut rakkalle lapselleen useita lempinimiä. Tällaisia olivat ainakin kerkonpää, merisikaari, pamppu ja näkinvaltikka. Nuoria versoja ja kukintoja syötiin vihanneksina, juurakkoa jauhettiin jauhon jatkeeksi, siemenistä puristettiin öljyä, hedelmysten pehmeitä kehäkarvoja käytettiin eristeenä sekä tyynyntäytteenä ja lehdillä tilkittiin puuastioita. Kun osmankäämi iskeytyy järven vesirajaan, se menestyy siinä muutaman vuoden, kunnes kuluttaa kasvualustansa loppuun ja kuolee pois. Sitä ennen sen siemenet ovatkin jo ehtineet levitä vastarannalle.

Rasti 15: Nekalan tila

Tällä paikalla sijaitsi vielä 1980-luvulla rapistunut Nekalan tilan vanha päärakennus. Sitten se on purettu. Vielä 1900-luvun alussa pihapiiriin kuului paljon erilaisia rakennuksia kuten navetta, talli, sauna ja riihi. Navetassa oli tilaa 30 lehmälle ja tallissa 10 hevoselle. Itäpuolella oli puutarha ja vainioita. Iidesjärven rantaan oli rakennettu jyrkeistä hirsistä laituria, jolta lapset kävivät uimassa. Tilaa hoiti pehtori Kuisman kymmenen muonamiehen avustuksella. Viljelys oli edistyskäsittelyä, sillä käytössä oli höyrykäyttöinen puimakone, jolla kaikki talon vilja puitiin.

Nekalan tila kuului Hatanpään kartanon omistukseen. Kartanoon johtava tie kulki suunnilleen nykyisen Nekalantien paikalla. Hatanpää oli suurtila, jota ympäröivät laajat, koko nykyisen Viinikan ja Nekalan kattavat pellot lukuisten ulkotilojen lisäksi. Kartano oli ennen kaikkea maitotila, jonka navetassa oli tilaa ainakin sadalle lehmälle. Kartanon omistus vaihtui useaan otteeseen 1700-luvulla, kunnes se vuonna 1825 siirtyi Nils Johan Idmanille. Idmanin suku piti kartanoa hallussaan lähes 100 vuotta eli pisimmän ajan, mitä se yhtäjaksoisesti oli ollut minkään suvun hallussa. Vuonna 1913 kartanon osti Tampereen kaupunki. Kaupungin omistuksen alla Nekalan maita viljeltiin vielä joitain vuosia, kunnes pelloille alettiin rakentaa Nekalan kaupunginosaa.

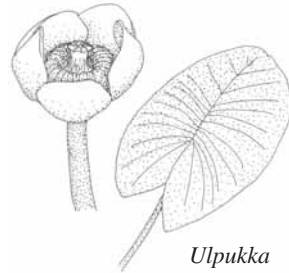
Tänä päivänä Nekalan tilasta muistuttavat enää useat istutetut poppelit, suuri lehtikuusi sekä mahtava kuusiaita.

Nekalan tilan päärakennus 1950-luvulta. Tampere-Seuran arkisto.

Rasti 16: Ulpukat ja linnut

Katsoessasi järvelle näet edessäsi vihreänä vellovan, laajan **ulpukka-**kasvuston (*Nuphar lutea*). Lehtien seasta pilkottavat keltaiset kukat, jotka kerran avauduttuaan eivät enää sulkeudu. Kesän edetessä kukista kehittyi vihreitä hedelmiä eli ”possuja”. Ulpukkaa kasvaa koko Suomessa ja se puuttuu vain pohjoisemmilta tunturiseuduilta.

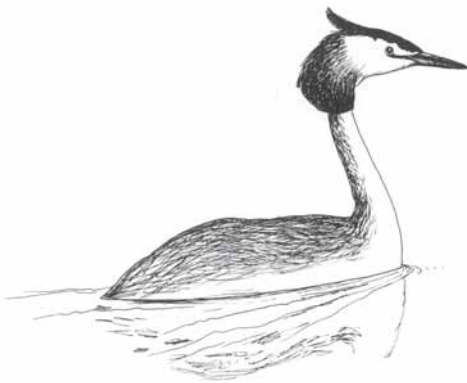

Ulpukka

Ulpukan lehtien seassa ja päällä ruokailevat linnuista usein **nokikanat** sekä myöhäiskesällä useat **kahlaajat** kuten viklot ja sirrit. Pitkien varpaidensa ansiosta nämä linnut pystyvät vaivatta liikkumaan kasvustojen päällä. Kahlaajat kokoontuvat ennen paluumuuttoa yhteen sekaparviksi ja tankkaavat ravinnokseen erilaisia kosteikkojen pikkueläimiä.

Nokikana

Silkkiuikku

Silkkiuikku on järven ylväin lintu. Keväisin pariskunnat soidintavat levitellen ja esitellen päänsä koriste-tyhtöjä ja ravistelevat päitään rintamukset vastakkain. Pesänsä silkkiuikku rakentaa kelluvalle mättäälle. Pesä on aivan vedenrajassa, sillä uikku on hyvin kömpelö maalla liikkueensa - sen jalat sijaitsevat aivan ruumiin takaosassa.

Rasti 17: Hevoshaan puoliloiset

Hevoshaka-nimitys juontuu siitä, että ainakin vielä 1960-70 luvuilla paikalla pidettiin kesäisin hevosia laiduntamassa. Laidunnuksen loputtua heinien määrä on lisääntynyt ja lajisto alkanut yksipuolistua. Nykyisin niittyä on pyritty pitämään kunnossa niittämällä. Niityn yleisimpiä lajeja ovat mm. niittyleinikki, paimenmatara, luhtamatara, niittynätkelmä, hiirenvirna, timotei, nurmipuntarpää sekä heinätahtimö. Loppukesästä kukkivat runsaana vielä **isolaukku** (*Rhinanthus serotinus*) sekä harvinaisempi **punasänkiö** (*Odontites vulgaris*), joka on ilmeisesti aikaisemmin ollut viljankorjuun jälkeisten sänkipeltojen yleinen kaunistus. Punasänkiötä voi olla niityltä vaikeampi löytää, sillä se esiintyy paikalla isolaukkua huomattavasti vähälukuisempana.

Tarkkasilmäinen voi sen kuitenkin polun varrelta huomata. Isolaukun kukinnan päätyttyä jäljelle jäävät enää kuivat siemenkodat. Kun kasvia heiluttelee korvan vieressä, kuulee kuinka siemenet rapisevat. Tästä tulee myös isolaukun kansanomaisempi nimi raha- tai kukkaroheinä.

Laukut ja sänkiöt eivät tule toimeen oman juuristonsa keräämien ravinteiden varassa, vaan ne varastavat lisäravintoa toisilta kasveilta imujuurien avulla. Koska on kyse vain omien hankintojen täydennyksestä, kutsutaan tällaisia kasveja puoliloisiksi.

Punasänkiö, vasemmalla kukka

Isolaukku

Rasti 18: Lampareen kasvit

Hevosshaassa sijaitseva lampare ei ole syntynyt luontaisesti vaan se on perustettu 1970-luvulla alueella pidetyn maatalousnäyttelyn oheen. Lampareessa kasvaa mm. **myrkkykeiso** (*Cicuta virosa*), joka on nimensä mukaisesti hyvin myrkyllinen. Se on aiheuttanut paljon vakavia myrkytyksiä etenkin rantaniityillä laiduntavalle karjalle. Myös lapset ovat saattaneet erehtyä syömään keison makealta maistuvia juurakoita kohtalokkain seurauksin.

Kurjenjalka

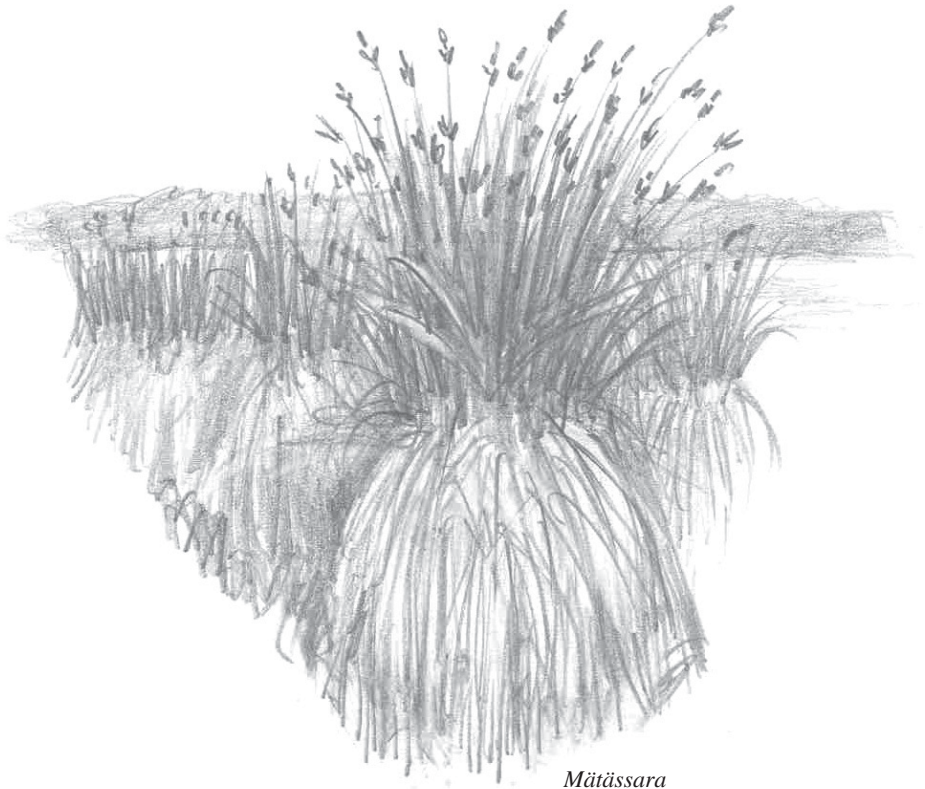
Myrkkykeiso

Toinen lampareessa kasvava yleinen kasvi on **kurjenjalka** (*Potentilla palustris*). Nimi juontuu sen linnun jalanjälkeä muistuttavista varsilehdistä. Onpahan vanha kansa kutsunut kasvia myös nimillä harakanmarja ja karhunmansikka sen hieman kuivahattanutta mansikkaa muistuttavan kukan vuoksi. Kurjenjalka on vetisten paikkojen kasvi ja samalla merkittävä lampien ja järvien umpeenkasvun edistäjä.

Rasti 19: Mätässara

Nimensä mukaisesti **mätässara** (*Carex cespitosa*) kasvaa suurina mätäinä. Sen erottaa samannäköisen jokapaikansaran tuppaauna kasvavasta alalajista (*Carex nigra juncella*) mm. lehden poikkileikkauksen avulla, joka mätässaralla on M-kirjaimen ja jokapaikansaralla V-kirjaimen muotoinen. Mätässaralla ruokojen tyvet ovat tumman punaruskeat, kun taas jokapaikansaralla ne ovat vaaleanpunaruskeat. Jokapaikansaran tiheänä mätäänä kasvavaa alalajia esiintyy vain Keski- ja Pohjois-Suomessa, joten ainakaan Iidesjärvellä kyseisten lajien välillä erehtymisen vaaraa ei ole.

Alkukesästä, mätässaran ollessa vielä nuorta, se kelpaa myös karjan ruoaksi. Tällöin kasvustot jäävät pieniksi. Rauhassa kasvaessaan mätässara hiljalleen kasvattaa soita umpeen ja muodostaa niistä kuivempia niittymaita.

Mätässara

Rasti 20: Kivihiilikaudelta padan kiillottajaksi

Tässä Iidesjärven kaakkoiskulmauksen rantalehdossa kasvillisuus on hyvin rehevää. Yksi kasveista on koko Suomessa yleinen **lehtokorte** (*Equisetum pratense*). Vaikka se etelässä onkin alkuaan lehtolaji, siirtyy se herkästi myös ihmisen muokkaamille paikoille.

Kortekasveja oli maapallolla jo yli 300 miljoonaa vuotta sitten. Silloin kortteet kasvoivat täällä suurina puina. Nytemmin koko on pienentynyt ja lajimäärä supistunut 16 koko maapallolla. Näistä puolta tavataan myös Suomessa. Kasvupaikoillaan kortteikot ovat usein laajoja kasvustoja, joiden salaisuus piilee maanalaisessa varsistossa. Se toimii samanaikaisesti sekä ravinteiden välittäjänä, ravintovarastona että lisääntymiselimenä. Kortteiden karheus johtuu niiden sisältämästä runsaasta piimäärästä. Kovankarheaa kangaskortetta onkin ennen käytetty teräsvillan tapaan metalliesineiden kiillottamiseen

Lehtokorte

Rasti 21: Rantalehdon kasveja

Ihmismieliä viehättänyt **luhtalemmikki** (*Myosotis scorpioides*) kasvaa märillä paikoilla: tulvarannoilla, kosteilla niityillä ja ojien reunoilla. Hennonsininen luhtalemmikki on innoittanut kaihomielisiä antamaan sille lisänimiä, sillä useissa vieraisa kielissä sen nimi on ”Älä unohda minua” (engl. forget-me-not, ruotsiksi förätmigej, saksaksi Vergissmeinnicht).

Punakoiso (*Solanum dulcamara*) on kasvistomme ainoa köynnöstelevä puolipensas, jonka ruohomaisen verson tyvi on puumainen. Se on sukua perunalle minkä huomaa jo violetinpunaisten kukkien ulkonäön perusteella. Koisolajeja on parisen tuhatta pääasiassa Etelä-Amerikan tropiikissa, mutta vain punakoiso kasvaa alkuperäisenä Suomessa. Luonnonvaraisena se on runsaimmillaan Lounais-Suomen tervaleppäkorvissa ja vehmaissa pensaikoissa. Sitä on siirretty koristekasviksi aina napapiirille saakka. Koko kasvi on hyvin myrkyllinen.

Varhain keväällä, kun puissa ei ole vielä lehtiä, kukkii maanrajassa lähdepurojen ja norojen partailla pieni ja keltainen **kevätlinnunsilmä** (*Chrysosplenium alternifolium*). Kukinto on olematon ja pölyttäjiä houkuttelijan virka onkin siirtynyt terälehdiltä värikkäille ylälehdille. Kesällä linnunsilmän pyöreähköjä lehtiä on lähes mahdoton löytää rehevän lehdon kasvillisuuden alta.

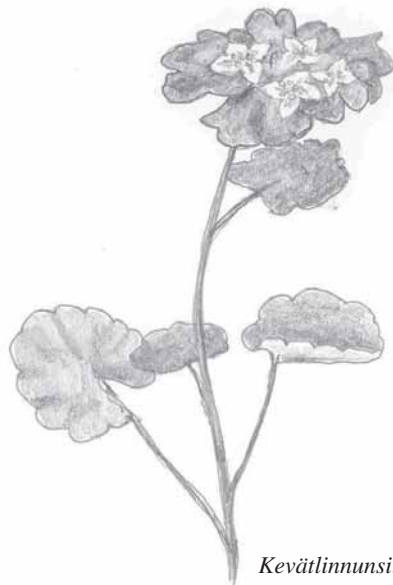

Luhtalemmikki

Punakoiso ja sen marjat

Kevätlinnunsilmä

Tampereen luontopolut

1. Iidesjärven luontopolku

Iidesjärvi on Tampereen tunnetuin lintujärvi. Sen pinta-ala on noin 65 ha. Järven itäpäähän rakennettiin lintutorni vuonna 1992. Iidesjärven luontopolku alkaa lintutornilta ja on pituudeltaan noin 7 km. Lintujen lisäksi reitiltä löytyy niittyä, luhtaniittyä ja rantapensaikkaa monipuolisine kasvillisuuksineen.

2. Niihaman luontopolku

Kaupin urheilumajalta alkava luontopolku kulkee metsäisessä maastossa Niihamajärven ja Soukonvuoren ympärillä. Polun pituus on reilut 3 kilometriä ja rasteja sen varrella on 10. Polulta löytyy sekä tuoretta että kuivaa kangasmetsää, koivikkoa ja lehtoa. Niihamajärvi on hiljalleen soistuva järvi, jonka rannoilla kasvaa kosteutta vaativia kasveja.

3. Viikinsaaren luontopolku

Luontopolku alkaa saaren itäpäästä ja jatkuu länsipään luonnonsuojelualueelle. Polulta on erinomaiset mahdollisuudet tutustua monipuoliseen lehtokasvillisuuteen ja keväisin runsaaseen lehtolinnustoon. Osittain myös saaren rantaosissa kulkevan polun pituus on 2 kilometriä. Viikinsaareen pääsee Laukontorin satamasta lähtevällä laivalla.

4. Pyynikin luontopolku

Pyynikin harju on merkittävä geologinen muodostuma ja sitä pidetään maailman korkeimpana soraharjuna. Pyynikistä tehtiin luonnonsuojelualue vuonna 1993. Luontopolulla pääsee tutustumaan harju- ja lehtokasvillisuuteen. Polku alkaa Pyynikin näkötornilta ja sen pituus on 4 kilometriä.

5. Tohlopin luontopolku

Tohlopin luontopolkureitti kulkee Tohloppijärven ja Epilänharjun maastossa ja on pituudeltaan noin 5 kilometriä. Polun varrella pääsee tutustumaan harju- ja lehtokasvillisuuteen. Matkan varrelta löytyy myös suo- ja vesikasveja.

6. Vaakkolammin luontopolku

Vaakkolammin luontopolkureitti kiertää lammen ympäri ja on noin 2 kilometriä pitkä. Polkua kulkiessasi tutustut samalla Vaakkolammin historiaan, kasvistoon ja eläimistöön sekä Likokallio-nimiseen kalliomuodostelmaan. Alue on arvioitu lehto- ja kulttuurikasvistoltaan arvokkaaksi.

7. Härmälän luontopolku

Pyhäjärven rannassa kulkevan luontopolun varrella näkee useita puutarhoista karanneita lajeja. Vielä 1900-luvun alussa alue oli huvilarannikko. Härmälän uimarannalta lähtevän polun pituus on 2 kilometriä.

8. Suolijärven luontopolku

Suolijärven luontopolku Hervannassa kulkee nykyisin kokonaisuudessaan järven rantaa pitkin. Polun rasteilla tutuksi tulevat monenlaiset kasvit niin soilta kuin lehtoistakin. Paikoin Suolijärven maisemaa värittävät jyrkät kalliöseinämät sekä massiiviset siirtolohkareet.

9. Hervantajärven luontopolku

Hervantajärven luontopolku sijoittuu Ruskontien eteläpuolelle. Reittivaihtoehtoja on useita. Luontopolun alue kuuluu Etelä-Hämeen lehtokeskukseen. Sen varrelta löytyy kallio- ja kangasmetsiä, soita, lehtoja sekä tervaleppäisiä rantavyöhykkeitä. Polku kiertää myös keidassuon keskellä olevan Makkarajärven.

10. Mustavuoren luontopolku

Mustavuoren luontopolkureitistö on vielä uusimaton. Vanha reitti on tehty vuonna 1986 ja sen jälkeen alueelle on noussut monin paikoin asuinalueita. Polku alkaa Teerivuoren kalliolta ja suuntaa Mustavuoren harjulle. Välillä poiketaan alavampaan maastoon Likolammen rannalle. Polun lopussa näet Tapparanmäen mystisen kiviröykkiön ja Suomen suuriman katajan jäänteet.

Luontoharrastusyhdistyksiä

Pirkanmaan Lintutieteellinen Yhdistys ry

Puheenjohtaja Petri Seppälä (v. 2004)

PL 482

33101 Tampere

petri.seppala@kopteri.net tai

lasse.kosonen@tt.tampere.fi

p. (03) 3174 3212 tai 050-521 5178

<http://www.birdlife.fi/pily/>

Tampereen Hyönteistutkijain Seura ry

Puheenjohtaja Tero Piirainen (v. 2004)

Kaarilahdenkuja 11

33700 Tampere

ths@tam.pp.fi

p. (03) 3181399

<http://www.tam.pp.fi/ths>

Tampereen Kasvitieteellinen Yhdistys ry

Puheenjohtaja Matti Kääntönen

Haiharankatu 22 B

33710 Tampere

p. (03) 363 1958

Varapuheenjohtaja Lasse Kosonen

lasse.kosonen@tt.tampere.fi

<http://www.tampereenkasvitieteellinenry.net>

Lähteet

Suomen luonto - kasvit, osat 1 & 2

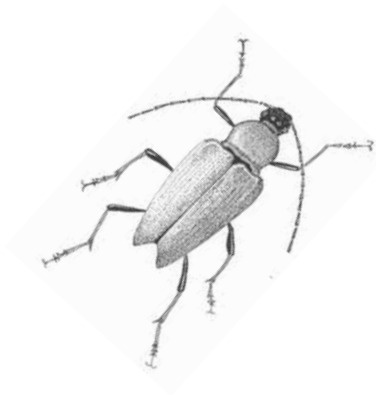
Seppo Vuokko, Veikko Neuvonen, Henry Väre, Janne Lampolahti, Terhi Ryttyäri, Sirkka Hakalisto, Risto Virtanen ja Niilo Karhu.
WSOY-yhtymä Weilin+Göös Oy, 1996.

Vihertieto - Ympäristön luonnonkasvit

Mikko Piirainen, Pirkko Piirainen, Pirjo Hämäläinen-Forslund ja Hannele Vainio. WSOY -kirjapainoyksikkö, Porvoo 1997.

Viinikka-Nekala: pula-aikaa ja puutaloja

Mari Maasilta. Tampereen kaupunginosat -julkaisusarjan VIII osa. 1997.

Tampereen kaupungin ympäristövalvonta 2004

Sanna Junttanen, teksti

Tommi Lievonen, kansi ja kuvitus

Hannu Kettunen, kuvitus

Lasse Kosonen, valokuva

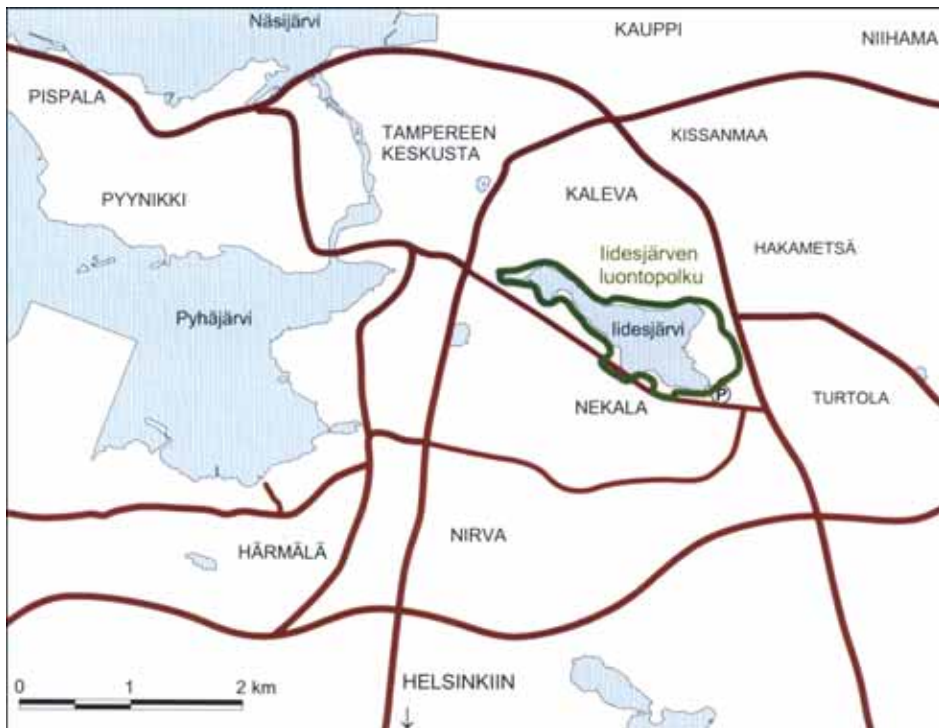
Hannu Lakervi, taitto

Kartta:

Kaupunkimittausyksikkö, Tampereen kaupunki

Copyright N:o 2004124

Painopaikka: Kirjapaino Hermes, Tampere

Näin pääset Iidesjärven luontopolulle

Tiedot bussiyhteyksistä voit varmistaa TKL:n internet-sivujen reittioppaasta <http://www.tampere.fi/tkl/>

Lisäksi automaattinen aikataulu- ja reittineuvonta palvelee ympäri vuorokauden numerossa 0100 0505 (hintaa 0,44 €/min. + pvm)

Luontopolun lähtöpaikka on Iidesjärven lintutorni, joka sijaitsee Iidesjärven itäpäässä. Nekalantieltä kääntyy pieni tie lintutornille.

Auton voit jättää lintutornin vieressä olevalle parkkipaikalle.

Tampereen kaupungin ympäristövalvonta

441 536
Painotuote